

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

LEGISLATIVE REGULATION OF GENDER RELATIONS IN UKRAINE

УДК 342.726:305(477)

Воровка М.І.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

У статті розглянуто нормативно-законодавче підґрунтя регулювання гендерних відносин в Україні. У статті з'ясовано, що правове регулювання державної гендерної політики здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального та національного, проаналізовано законодавчі акти кожного рівня.

Ключові слова: гендерна політика, гендерні відносини, нормативно-правові акти; регулювання державної гендерної політики.

В статье рассмотрено нормативно-законодательную основу регулирования гендерных отношений в Украине. В статье выяснено, что правовое регулирование государственной политики осуществляется нормативно-правовыми актами двух

уровней: наднационального и национального, проанализированы законодательные акты каждого уровня.

Ключевые слова: гендерная политика, гендерные отношения, нормативно-правовые акты, регулирование государственной гендерной политики.

Legal regulation of gender relations in Ukraine. The author explores the legislative and regulatory documents which determine gender relations in Ukraine. It is stated that legal regulation of governmental gender policy is implemented by legislative acts of two types: international and national. So the legislative acts of both levels are analyzed in the article.

Key words: gender policy, gender relations, legislative acts, governmental gender policy regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На зламі ХХ – ХХІ століть проблема забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, яка розглядалась у контексті прав людини, стала одним з пріоритетів суспільних та політичних процесів у світі. Подальший розвиток України вимагає включення у всі сфери соціального життя усього населення незалежно від статі як рівноправних, незалежних, активних суб'єктів державотворення, культурного та соціального розвитку, власної життєвості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зі здобуттям незалежності розпочався рух України у бік інтеграції до міжнародної спільноти. У зв'язку з цим перед країною постали зобов'язання щодо імплементації міжнародних директив у сфері гендерної рівності, що було закріплено в законодавстві. Особливістю формування державної політики України щодо забезпечення рівноправ'я жінок та чоловіків, вказує Н.В. Грицьак [2] є те, що вона будується, з одного боку, на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, а по-друге, регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівноправності між жінками та чоловіками. Таким чином, правове регулювання державної гендерної політики в Україні здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального та національного. До нормативно-правових актів наднаціонального рівня відносять Загальну декларацію прав людини, Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», Декларацію Тисячоліття ООН, Пекінську Платформу дій, Декларацію про викоринення насильства стосовно жінок тощо.

Мета статті – проаналізувати нормативно-законодавче підґрунтя регулювання гендерних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Долучившись до CEDAW, Україна взяла на себе

зобов'язання періодично звітувати про виконання Конвенції у поточний період. З ратифікацією Указом Президії Верховної Ради УРСР у 1981 р. названої Конвенції ООН [4] був покладений початок формування гендерного законодавства України на рівні міжнародних стандартів. Подальшому прогресу в цьому напрямку сприяли конференції та зустрічі на вищому рівні з питань поліпшення становища жінок. Так, на III всесвітній конференції, що відбулася у 1985 р. в Найробі, було прийнято концепцію комплексного підходу до проблеми гендерної рівності («gender mainstreaming») яка передбачає «систематичну інтеграцію пріоритетів та потреб жінок та чоловіків до програм із соціальної політики для досягнення рівності, що супроводжуються врахуванням їх впливу... вже на етапі планування із подальшим моніторингом та оцінюванням» [17]. Ставши незалежною, Україна підтримує основні підходи Організації Об'єднаних Націй і світового співтовариства щодо повної і рівноправної участі жінок у політичному, економічному, соціальному і культурному житті на регіональному, державному і міжнародному рівнях.

Програмним документом щодо реалізації Найробіських перспективних стратегій та розробки гендерного законодавства у світі та Україні стає 1995 р. Декларація, прийнята на ІУ всесвітній конференції в Пекіні, що містила платформу дій для розширення можливостей жінок [7]. В ній наголошується, що права жінок є правами людини, що їх активне залучення до усіх сфер суспільного та приватного життя шляхом забезпечення всебічної й рівної участі у прийнятті рішень з економічних, соціальних, культурних і політичних питань має сполучатися з рівністю прав і відповідальністю жінок і чоловіків в сім'ї, на роботі й у широкому національному та міжнародному контексті, аби жінки та чоловіки могли спільно працювати над вирішенням завдань ХХІ століття, відстоюючи свої власні інтер-

еси, інтереси своїх дітей і суспільства в цілому. Рівні права, можливості та доступ до ресурсів, рівний розподіл сімейних обов'язків між чоловіками та жінками й гармонійне партнерство між ними мають ключове значення для їхнього добробуту і добробуту їхніх родин, а також для зміцнення демократії. У Платформі дій підкреслюється, що перед жінками постають загальні завдання, пов'язані з досягненням загальної мети – гендерної рівності в усьому світі, що можуть бути вирішені лише спільно й у партнерстві з чоловіками.

Протягом останніх тридцяти років у центрі уваги міжнародної спільноти знаходиться проблема насильства проти жінок, у тому числі домашнє насильство. Ця проблема знайшла відбиток у ряді документів міжнародного права. Найбільш повним і далекосяжним документом у цій галузі є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яка була запропонована для підписання в Стамбулі у 2011 р. Стамбульська конвенція поєднала кращі світові стандарти та практики та відтворює сучасний погляд на права людини, який передбачає розуміння того, що боротьба з насильством стосовно жінок є обов'язком держави [5]. Україна підписала Конвенцію ще у 2011 р., тоді як підготовка до ратифікації затягнулась на декілька років, і триває досі, але окремі її положення включені до українського законодавства.

Вперше гендерний аналіз становища жінок і чоловіків в українському суспільстві, міжстатевих відносин, місця й ролі кожної статі в розвитку громадянського суспільства був проведений в 1999 р. в межах проекту Програми Розвитку ООН (ПРООН), результатом чого стало видання праці «Гендерний аналіз українського суспільства» [3]. У 2001 р. також як проект ПРООН та за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» вийшла робота «Гендерна експертиза українського законодавства», а згодом – і результати гендерної експертизи конституційного та галузевого законодавства. Так розпочалася системна робота з гендерного аналізу різних сфер суспільного та політичного життя України, що передувало обґрунтуванню концептуальних засад правового регулювання рівних прав та можливостей жінок та чоловіків.

До документів національного законодавства у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків відноситься Конституція України, законодавчо-правові документи стосовно праці та зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства та батьківства, освіти, культури, охорони здоров'я, утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, органів виконавчої влади, державної служби тощо.

Стаття 24 Конституції України (1996 р.) [6] гарантує, що «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки та чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, спеціальними заходами щодо охорони праці та здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг, створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством, правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям».

На виконання конституційних положень у 2001 р. вийшов Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні», а у 2005 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [10]. Метою Закону є «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України».

Прийняття названого Закону стимулювало розвиток національного законодавства у сфері забезпечення рівних прав і можливостей людей жінок і чоловіків. На його основі Постановою Кабінету Міністрів України у 2006 р. було запроваджено гендерно-правову експертизу законодавства. Головною метою подібної експертизи є надання висновку щодо відповідності законопроектів принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Висновок експертизи має бути обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акту до розгляду. Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» вносяться зміни в чинні та розробляються нові закони та нормативно-правові акти. У 2006 р. прийнято Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, у 2012 р. затверджений Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [12].

Протягом наступних шести років після прийняття закону при органах виконавчої влади було створено ряд інституцій, відповідальних за реалізацію гендерної політики, зокрема, гендерні робочі групи та координаційні ради, міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного

розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми при Кабінеті Міністрів, запроваджена посада Представника Уповноваженого з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності, а також створено Сектор з питань гендерної рівності, при Міністерстві соціальної політики було створено Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі.

Однак, протягом виборчо-політичного циклу 2010–2013 рр. через адміністративну реформу та внаслідок політичного опортунізму з боку Уряду національний механізм забезпечення гендерної рівності був фактично зруйнований. Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту – центральний орган виконавчої влади, який відповідав за реалізацію гендерної політики, у 2010 р. був розформований, а питання гендерної рівності випали зі сфери спеціальної компетенції урядових структур. Пізніше частина повноважень була передана Міністерству соціальної політики, яке на сьогодні виступає спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади щодо Національного плану дій «Жінки, мир, безпека».

Відновлення діяльності дорадчих та консультативних органів з питань прав жінок та гендерної рівності розпочалося у 2015–2016 рр. – відновлена Експертна рада з питань протидії дискримінації за ознакою статі, продовжує роботу Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми (підпорядкована Кабінету міністрів України). При Міністерстві соціальної політики створена Міжвідомча робоча група щодо запровадження ґендерно-орієнтованого бюджетування, а при Міністерстві освіти – робоча група з питань політики гендерної рівності, при обох міністерствах на громадських засадах працюють радники з гендерних питань. Часто ці органи дублюють діяльність одне одного, що не покращує результат.

Угода про асоціацію з Європейським Союзом, серед цілей якої були забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків, боротьба з дискримінацією, сприяла відновленню розвитку гендерної політики в Україні стала [1]. Результатом стала «Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року». Концепції наступної Державної програми на період до 2021 р. не були схвалені Кабінетом Міністрів, як і розроблена Міністерством освіти та науки України Стратегія упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020».

У 2017 р. була схвалена Концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [14], запроваджено посаду Урядо-

вого уповноваженого з питань гендерної політики [15], прийнятий Закон України «Про освіту» [13], у якому, серед іншого, передбачено також норму про обов'язковість здобуття учнями компетентності, пов'язаної з усвідомленням рівних прав і можливостей. Гучний резонанс викликали прийняті протягом 2017–2018 рр. нормативно-законодавчі акти, спрямовані на виконання законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» – у 2017 був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [11], Міністерством охорони здоров'я був скасований наказ, що забороняв жінкам 450 професій [8], а у наступному році вийшов Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» [9].

Суттєво, що у законодавстві України з забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок передбачено реалізацію субстантивної моделі рівності засобами «позитивних дій». Так, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) визначає такі дії як «спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України» [10], а Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) уточнює мету позитивних дій – «усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України» [10]. Однак, визначивши мету позитивних дій, Закони не конкретизували умови та підстави їх запровадження та припинення, механізми прийняття рішень щодо таких дій та контролю за їх здійсненням. Принагідно зазначимо, що підтримка материнства і батьківства не підпадає під категорію позитивних дій, оскільки не є тимчасовим заходом. Таким чином, українське законодавство у сфері забезпечення рівних прав та можливостей ще перебуває у стадії розвитку.

На сьогодні в Україні розроблено законодавство щодо рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, склався національний механізм його забезпечення, який представлений системою центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, інституту радників з гендерних питань, інститутів громадянського суспільства. Однак, залишається недостатнім нормативне, фінансове та інституційне забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоло-

віків. На рівні керівних ланок законодавчого і виконавчих органів та на рівні місцевої влади спостерігається брак політичної волі щодо реалізації гендерних перетворень. Наприклад, за результатами моніторингу виконання Національної стратегії у сфері прав людини [16], із 67 пунктів, що стосуються прав жінок, станом на кінець 2017 р. тільки 13 (або 19%) були виконані повністю, ще 9 (13%) – виконані частково. У стані виконання значилися 32 заходи (47%), навіть попри те, що термін виконання значної частини з них спливає ще у 2015-2016 рр. Невиконаних і таких, інформацію про виконання яких було надано не по суті – 14 (або 21%) [1].

Висновки. Таким чином, зазначимо, що оскільки гендерна рівність загальним принципом прав особи, то норми будь-якої галузі права мають певний гендерний вимір, та повинні відповідати цим загальним принципам. Одним з ефективних засобів вирівнювання позицій чоловіки та жінки в усіх сферах суспільного життя – наполегливий розвиток гендерної культури егалітарного типу, перш за все в умовах вищої освіти, яка стає кінцевим шаблоном соціалізації у професійному, громадському та сімейному житті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біденко Ю., Кисельова В. Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій. Хвиля URL: <http://hvylya.net/analytcs/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladniy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-pozitivnih-diy.html>
2. Грицяк Н.В. Правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні : стан та шляхи вдосконалення. *Державне управління: теорія та практика*. Електронне наукове фахове видання. 2005. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/polprav/05gnvssv.pdf>
3. Гендерний аналіз українського суспільства. Київ : ПРООН, 1999. 293 с.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Нью-Йорк, 18 декабря 1979 года). *Сборник Международных договоров СССР*. Москва, 1983. Вып. XXXVII. С. 26–36.
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Довідник для членів парламенту. Київ : К.І.С., 2013. 102 с. <https://rm.coe.int/1680096e45>
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/ed19960628>
7. Пекінська декларація: Прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507
8. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256 : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13 жовтня 2017 р. № з1508-17 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1508-17>
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях : Закон України від 06 вересня 2018 р. № 2523-VIII / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19>
10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08 вересня 2005 р. № 2866-IV, ред. від 07.01.2018, підстава – 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
11. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
12. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 вересня 2012 року № 5207-VI / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
13. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/conv>
14. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 229-р. / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>
15. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 390 / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250049925>
16. Стан виконання національної стратегії : Національний індекс прав людини URL: <http://www.hro.org.ua/index.php?r=7.4>
17. Фемінологія: Словарь терминов / Т.Н. Дубляш, А.В. Дунебабин, Ю.Ю. Карасев, А.Н. Карпов, Е.Б. Левченко, О.Н. Пищулина (ред.). Харьков : Издательство ХНУ, 2002. 301 с.